

DİLBİLİMSEL DÖNÜŞ

Azmi AYDIN*

ÖZ

Dilbilimsel dönüş terimi, 1950'lerde ilk kez Bergmann tarafından dile getirilmiştir. Bu terim, yirminci yüzyılın başında ortaya çıkan Viyana Çevresi ve Wittgenstein'in *Tractatus* adlı çalışması ile ilişkilendirilmektedir. Dilbilimsel dönüş terimi, temel olarak, felsefenin problemlerinin dilsel olduğu ve bunların çözümlenmesinin de dilin mantıksal analiziyle yapılacağını işaret eder. Ancak, bu dönemde Wittgenstein'dan önce gelişen ve onu da etkileyen Mach ile simgeleşmiş ortodoks ve muhafazakar bilim ve felsefe anlayışlarına karşı, doğa bilimlerinin yöntemlerini öne çıkaran, siyasal eğilimleri de olan bir akım söz konusudur. Bu akım zamanla, bilim ve felsefeyi metafizik ve teolojiden temizlemeyi amaç edinen Viyana Çevresine dönüşmüştür. Wittgenstein'in *Tractatus* adlı eserinde de bu akımın etkisi söz konusudur. Ayrıca, dilbilimsel dönüşümün başlangıcı konusunda iki farklı görüş vardır. İlk grup, Wittgenstein'i görürken, örneğin Dummett Frege'yi görür. Bu makalemiz, dilbilimsel dönüş teriminin kökenini, nasıl ve ne şekilde ortaya çıktığını ortaya koymaya çalışmakta ve dil felsefesi açısından yeni araştırma olanaklarını aramaktadır.

Ahahtar Kelimeler: Dilbilimsel dönüş, dil felsefesi, mantıksal olguculuk, Viyana Çevresi, bilimsel felsefe.

LINGUISTIC TURN

ABSTRACT

The term linguistic turn was coined by Bergmann in the 1950s. This term is associated with the Vienna Circle, which emerged at the beginning of the twentieth century, and Wittgenstein's work *Tractatus*. The term linguistic turn basically indicates that the problems of philosophy are linguistic and that their analysis will be done through the logical analysis of language. However, in this period, there was a movement with political tendencies that emphasized the methods of natural sciences, against the orthodox and conservative understandings of science and philosophy symbolized by Mach, which developed before Wittgenstein and influenced him as well. Over time, this movement transformed into the Vienna Circle, which aimed to purify science and philosophy from metaphysics and theology. This tendency is also present in Wittgenstein's work called *Tractatus*. Moreover, there are two different views on the beginning of linguistic transformation. The first group sees Wittgenstein, while Dummett, for example, sees Frege. This article tries to reveal the origin of the term linguistic turn, how and in what way it emerged, and searches for new research opportunities in terms of philosophy of language.

Keywords: Linguistic turn, philosophy of language, logical positivism, Vienna Circle, scientific philosophy.

* Doktora adayı, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı Felsefe Tarihi Doktora Programı. ORCID: 0009-0004-8214-4848, aydin.azmi@gmail.com. Ankara /Türkiye.

Makalenin geliş tarihi: 12.07.2024
Makalenin kabul tarihi: 12.10.2024

Submission Date: 12 July 2024
Approval Date: 12 October 2024

Giriş

Felsefe tarihinde ilk olarak dil felsefesinin ‘adların doğruluğu’ tartışmaları ile başladığını görüyoruz. Bu kavram, Platon’un *Kratylos* adlı diyalogunda, ayrıntılı bir şekilde ele alınmaktadır. Dil felsefesi problemleri, Platon’dan yirminci yüzyılın başına kadar pek çok düşünür tarafından (örnek olarak Aristoteles, Augustinus, Boethius, Abelardus, Locke, Leibniz, Condillac, Humboldt, Bergson) ele alınmış ve tartışılmıştır. Ancak on dokuzuncu yüzyılın sonunda ve yirminci yüzyılın başlarında dil ve felsefe ilişkisi üzerinden yoğun bir dilci felsefe akımı baş göstermiştir. Bu dönem daha sonraki yıllarda, dilbilimsel dönüş (linguistic turn) terimiyle anılmaya başlamıştır. Yirminci yüzyılın başındaki bu yeni dönem, ilk olarak Viyana Çevresi’nin ikinci dönem kurucularından Moritz Schlick tarafından, 1928’deki “Felsefede Dönüm Noktası” adlı makalesinde, felsefede devrimsel bir dönüş olarak tanımlanmıştır. Daha sonra 1950’lerde Gustav Bergmann tarafından bu yeni dönem ‘dilbilimsel dönüş’ (linguistic turn) kavramı ile tanımlanmıştır.

144

Yirminci yüzyılın başı, aynı zamanda, ‘mantıksal atomculuk,’ ‘mantıksal olguculuk’ gibi düşünsel hareketlerin ortaya çıktığı da bir dönemdir. Dilbilimsel dönüş ile mantıksal olguculuk hareketi başlangıçları birbirinden ayrı süreçler olarak görülmelidir. Ama aynı zamanda, birbirini etkileyen süreçler de olmuştur. Felsefe yapma tarzındaki bir dönüşü ifade eden dilbilimsel dönüşün, bazı düşünürler tarafından Wittgenstein’in *Tractatus* adlı eseri ile başladığı iddia edilirken, Dummett, Frege’nin çalışmalarını bu dönüşün başlangıcı olarak görür.

Ancak, ister Frege, isterse Wittgenstein bu dönemin başlangıç düşünürü olarak kabul edilsin, on dokuzuncu yüzyılda soyut matematiğin gelişmesi, mantığın matematik ile temellendirilmesi ideali, formalist doğa bilimlerinin yükselişi gibi diğer gelişmeler, bu yeni dönemin iki düşünürü de etkileyen temel bir düşünce iklimi olmuştur.

Bu çalışmada, ‘dilbilimsel dönüş’ kavramı ile tam olarak neye işaret edildiği, nasıl bir dilbilimsel dönüş olduğu, bunun dil felsefesi tarihindeki yeri ve ne tür sorunlara çözüm olarak ileri sürüldüğü Schlick, Bergmann, Carnap, Ayer, Rorty ve Dummett’in görüşleri üzerinden ele alınmaya çalışılacaktır.

Rorty, 1967 yılında “*Felsefede Dilbilimsel Dönüş*” (Linguistic Turn in Philosophy) adını verdiği derleme kitabı ile bu kavramın tanınmasında etkili olmuştur. Rorty, dilbilimsel dönüş terimini ilk kez kullanan düşünürün

Avusturyalı matematikçi (Viyana Çevresi içinde de yer almış) Gustav Bergmann olduğunu söyler.¹ Bergmann'ın çalışmalarına baktığımızda bu kavramı kullandığı makaleleri, 1950 yılında yayınlanan, "Mantıksal Olguculuk" (Logical Positivism) 1952 yılında yayımlanan "İki Tip Dilbilimsel Felsefe" (Two Types Of Linguistic Philosophy) ve 1953 yılında yayımlanan "Mantıksal Olguculuk, Dil ve Metafizik'in Yeniden İnşası"dır (Logical Positivism, Language, And The Reconstruction Of Metaphysics).²

Ancak, Schlick'in 1930'da "Erkenntnis"³ adlı derginin ilk sayısında yayımlanan "Turning Point in Philosophy" başlıklı makalesinde, bu yeni döneme ilişkin 'dönüş' kavramını kullandığını görüyoruz. Schlick, Bergmann ve Rorty, dilbilimsel dönüşün başlangıcını Wittgenstein'in *Tractatus* adlı yapıtında görürler. Dummett ise dilbilimsel dönüşün başlangıcını, Frege'de görür. Frege ne bir dilsel analiz hareketinin ne Viyana Çevresinin ne de mantıksal olguculuğun bir üyesidir. Buna karşılık, Wittgenstein'in *Tractatus* adlı çalışması, yüzyılın başında oluşmaya başlayan bilimsel felsefe hareketinin bir sonucu ya da bir izdüşümü olarak da görülebilir. Ayrıca, *Tractatus*, Frege ve Russell'in matematiğin mantık ile temellendirilmesi, formalist bir ideal dilin inşa edilmesi ideallerinin de büyük etkisi altındadır. Bu nedenle, kanımızca, her iki düşünürün de dilbilimsel dönüş terimi ile ilişkilendirilmesi ayrı özellikler taşımaktadır.

Dilbilimsel dönüş kavramının ortaya çıkması ve etkileri, çeşitli boyutları ve süreçleri olan ve bu nedenle karmaşık bir süreçtir. Biz bu kavrama ulaşmak için Viyana Çevresi hareketinden başlamak istiyoruz. Çünkü terime dönemsellik anlamını veren bu çevrenin felsefe anlayışı ile ilişkilendirilmesidir.

Viyana Çevresi

Viyana Çevresinin etkin olduğu yıllar Schlick'in başında olduğu yıllardır, (1922-1936). Ancak, Çevrenin gelişim süreci aslında 1900'lerin başına dayanmaktadır. Bu nedenle, hemen söylemek gerekirse, Wittgenstein'in

¹ Richard Rorty, *The Linguistic Turn Essays In Philosophical Method*, Chicago and London: The University Of Chicago Press, 1992, s. 9.

² Bu makaleler, Wittgenstein'in *Felsefi Soruşturmalar* (1953) adlı kitabından daha önce yayımlanmıştır.

³ Hans Reichenbach ve Rudolf Carnap, 1930 yılında, "Annalen der Philosophie und philosophischen Kritik" adlı derginin başına geçip adını Erkenntnis olarak değiştirmişlerdir. Dergi, Viyana Çevresi ve Berlin Çevresi'nin resmi yayın organıdır.

Tractatus'u da, bu sürecin etkilerini taşımaktadır. Bu ise Wittgenstein'in hem bir süreci başlatan etken faktör hem de o hareketin bir sonucu olduğuna yönelik döngüsel bir etkileşim içinde olduğunu gösteriyor.

Viyana Üniversitesi'nden Stadler Viyana Çevresi'ni ayrıntılı bir şekilde ele aldığı çalışmasında⁴, Viyana Çevresi'nin köklerinin, ilk olarak Bolzano (1781-1848), Brentano (1838-1917) ve Mach'a (1838-1916) kadar uzandığını söyler. Bu hareketin temelinde yatan ana fikir, 'bilimsel felsefe' anlayışıdır. Brentano'ya göre, felsefenin gerçek metodu, doğa bilimlerinin metodundan başka bir şey değildir. Stadler, ilk iki düşünürden sonra Mach'ın, bilimsel bir felsefenin oluşumuna yönelik tek ve en belirleyici adımı atan kişi olduğunu belirtir.⁵

Mach, hem fizikçi, matematikçi ve felsefeci, bilim tarihçisi ama aynı zamanda politik olarak reformcu, liberal ve sosyal demokrat biri olarak çevresinde tanınıyor.⁶ Prag'daki Karl Ferdinand Üniversitesi'ne rektör (1884) olduktan sonra, izleyen yıllarda 1901'de Avusturya parlamentosuna giriyor. Mach'ın tüm çalışmalarında ortodoks ya da muhafazakar bilim anlayışlarına karşı bir duruş görülüyor.

146

Stadler'e göre, Viyana Çevresi hareketinin başlangıcı, 1907'den itibaren Philipp Frank, Hans Hahn ve Otto Neurath tarafından desteklenen bilim felsefesi ve epistemoloji üzerine toplantılarla başlamıştır. Otto Neurath, Rudolph Carnap, Hans Hahn ve Philip Frank gibi önemli üyelerinin çoğu sosyalist inançlara sahipti ve Çevrenin felsefi çalışmasını siyasetin rasyonelleştirilmesi ve ilerici toplumsal değişimle yakından bağlantılı olarak görüyorlardı. Nitekim 1929'da yayımlanan Viyana Çevresi'nin manifestosunda hareket, neoliberal-sosyalist politik bir ağ içinde konumlandırılır.⁷

F. A. von Hayek, Mach'ın savaşın hemen ardından Viyana'daki etkisini şöyle anlatıyor:

'1918'den 1921'e kadar üç yıl boyunca Viyana'da okudum ve felsefi tartışma, esas olarak Mach'ın fikirleri etrafında dönüyordu. Viyana o sıralarda

⁴ Friedrich Stadler, *The Vienna Circle. Studies in the Origins, Development, and Influence of Logical Empiricism*. New York: Springer, 2001. – 2nd Basım: Dordrecht: Springer, 2015.

⁵ Stadler, *The Vienna Circle*, s. xvii.

⁶ <https://plato.stanford.edu/entries/ernst-mach/> (Erişim tarihi: 03.05.2023).

⁷ Martin Beddeleem, "Recoding Liberalism: Philosophy and Sociology of Science against Planning", içinde *Nine Lives of Neoliberalism*, Plehwe, Dieter (Düz.); Slobodian, Quinn (Düz); Mirowski, Philip (Düz). London: Verso Books, 2020, s. 21-45.

bile olağanüstü derecede bilimsel felsefeye odaklanmıştı.' O dönemde, Mach, geleneksel ve muhafazakar anlayışla bilim ve felsefe yapanlara karşı izlediği politik eylem çizgisi ile öne çıkan bir figür olmuştur.⁸

Hareketin temsilcilerinden Frank, bu zamanları şöyle ifade ediyor: "1910'dan sonra Viyana'da Mach'ın olgucu bilim felsefesinin genel entelektüel yaşam için büyük önem taşıdığını düşünen bir hareket başladı [...] Bir grup genç adam Mach'ın olguculuğunun en temel noktalarını, özellikle bilimde metafiziğin kötüye kullanılmasına karşı duruşunu korumaya çalıştı [...] Bu gruba matematikçi H. Hahn, siyasal iktisatçı Otto Neurath ve bu kitabın yazarı [yani Frank] dahildir."⁹

Blackmore, o zamanlar, Mach'in öncülüğünü yürüttüğü bu harekette, bilim adamlarının, "metafiziği" bilimden çıkarmaya dönük bir eğilime sahip olduğunu belirtir. O zaman ve şimdi birçok bilim adamı, "metafiziği" bilimden çıkarmanın hem mümkün hem de arzu edilir olduğuna inanıyordu. "Metafizik" derken normalde spekülatif, doğrulanamaz teorileştirmeyi kastediyorlardı.¹⁰ Açık amaç, "metafiziğin" bilimsel araştırmalardan çıkarılmasına yardımcı olacak metodolojik bir araç sağlamaktı.¹¹

Birinci Dünya savaşından sonra, hareket Hahn'ın 1921'de Viyana'ya dönmesiyle devam etmiştir. Matematikçi Kurt Reidemeister ile birlikte Ludwig Wittgenstein'in *Tractatus Logico-Philosophicus*'u ve Whitehead ile Russell'in *Principia Mathematica*'sı üzerine seminerler düzenlemiştir.¹²

1922'de ise Moritz Schlick, Hahn'ın desteğiyle, daha önce Ernst Mach ve Boltzmann tarafından yürütülen Viyana Üniversitesi'nde tümevarım bilimleri felsefesi kürsüsüne atanmıştır. İzleyen süreçte, 1928'de Ernst Mach Derneği kurulmuş ve başkanlığını Schlick üstlenmiştir. Derneğin amacı, büyük ölçüde Viyana Çevresi üyeleri tarafından verilen halka açık dersler aracılığıyla "bilimsel bir dünya anlayışı" yaymaktı.¹³ Dernek, siyasal gerekçelerle neofaşist

⁸ John T. Blackmore, *Ernst Mach His Work, Life and Influence*, Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press, 1972, s. 301.

⁹ Thomas Uebel, "On the Austrian Roots of Logical Empiricism" içinde *Logical Empiricism – Historical and contemporary Perspectives*, Düz. Paolo Parrini, Wesley C. Salmon, Merrilee H. Salmon, Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 2003, s. 76–93.

¹⁰ Blackmore, Ernst Mach, s. 33.

¹¹ Blackmore, *Ernst Mach*, s. 306.

¹² Stadler, *Vienna Circle*, 195–218.

¹³ Ernst Mach Derneği'nin 1929-1932 yılları arasındaki derslerine genel bir bakış için bkz. Stadler, *Vienna Circle*, 342-344.

Avusturya hükümeti tarafından kapatılmıştır. Viyana Çevresi kurularak, 1929'da da Manifesto'su yayınlanmıştır.

Viyana Çevresi Manifestosu

Schlick'in "Felsefede Dönüm Noktası" adlı yazısının içeriğinin tarihsel olarak daha iyi anlaşılması için bahsedilmesi gereken ilk metin Viyana Çevresi'nin¹⁴ 1929'da yayımlanan Manifestosudur. Manifestonun başlığı şöyledir: "The Scientific Conception of the World: The Vienna Circle."¹⁵

Manifestoda, hemen temel bir metafizik karşıtlığı ifa edilir:

Pek çok kişi metafizik ve teolojik düşüncenin günümüzde sadece yaşamda değil bilimde de yeniden yükselişe geçtiğini iddia ediyor. Bu genel bir olgu mu, yoksa yalnızca belirli çevrelerle sınırlı bir değişiklik mi? Üniversite derslerinin konularına ve felsefi yayınların başlıklarına bakıldığında bu iddia kolaylıkla doğrulanır.¹⁶

148

Manifestoda, bu metafizik ve teoloji karşıtlığının on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından bu yana gelen bir süreç olduğu vurgulanır. Mach'ın katkısı, deneysel bilimlerden, özellikle de fizikten metafizik kavramları temizlemek istemesi olarak gösterilir. Hareket, 'bilimsel dünya anlayışı' yaklaşımını siyasal bir zemine de oturtur. Bu zemin aydınlanmacı, liberal ve sosyalisttir. Öncülü olan Ernst Mach Topluluğu'nun¹⁷ programında ifade edilen, bu 'bilimsel dünya görüşünü ilerletmek ve yaymak' ilkesinin paylaşıldığı belirtilir.

¹⁴ "Wiener Kreis" ("Viyana Çevresi"), bilimsel bir dünya görüşünü geliştirmek ve yaymak için 1924 ile 1936 yılları arasında düzenli olarak bir araya gelen, filozoflar, matematikçiler, doğa bilimcileri ve beşeri bilimler akademisyenlerinden oluşan bir gruptur. Yeni, bağımsız bir bilimsel teori yaratmak için doğa bilimlerinin sorularını felsefenin sorularıyla birleştirmeye çalışmışlardır. Mantıksal olguculuk, çevrenin felsefi anlayışı haline gelmiştir. Gelişimi yirminci yüzyılın başındaki bilimsel devrimlerle, özellikle de görelilik teorisiyle başlamıştır. Çevre, metafizik karşıtı birleşik bir bilim olarak bilimsel ve sosyopolitik hedeflere sahiptir. Kaynak: <https://geschichte.univie.ac.at/en/articles/vienna-circle-wiener-kreis>, Erişim tarihi: 10.06.2024.

¹⁵ Manifesto, Ağustos 1929'da Hahn, Neurath ve Carnap tarafından Schlick'e ithafen yazılmıştır.

¹⁶ Manifesto metni için bağlantı: <https://rreece.github.io/philosophy-reading-list/docs/the-scientific-conception-of-the-world-the-vienna-circle.pdf> Erişim tarihi: 08/05/2024.

¹⁷ Viyana'daki sol siyasi partilerle güçlü nesnel bağ nedeniyle, 1934'te hükümet tarafından feshedilmiş ve Sosyal Demokrat Parti yasaklanmıştır.

Bu hareketin ortak noktalarından biri, Manifesto'da, Wittgenstein'in *Tractatus*'undan şu söze yer verilir: "Söylenebilir olan açıkça söylenebilir." Bu bir motto gibi algılanabilir. Schlick, Viyana Çevresi etrafında bilimsel dünya anlayışı doğrultusunda bir çevre oluştuğunu ve bunların hiçbirinin saf filozof olmadığını, hepsinin de bilimin özel bir alanında çalışmalar yaptığını belirtir. Bu açıdan onları ortak kılan yanlardan biri, Wittgenstein'in bu sözleridir.

Çevrenin metafizik karşıtlığı ile paralel giden bir diğer anlayışı ise 'birleşik bilim' fikridir. Bu fikre göre, tüm bilimler birbirine uyumlu bir şekilde bağlanmalı, tarafsız bir formül sistemi olmalı ve tarafsız ideal bir dil ya da sembolik bir dil tüm bilimleri içine alan kavramsal bir çerçeve oluşturmalıdır. "Her şey insanın erişimine açıktır ve insan her şeyin ölçüsüdür."

Manifestoda belirtildiğine göre, bilimsel dünya anlayışına göre bilinemez hiçbir şey yoktur. Geleneksel felsefi problemler, bu problemlerin *mantıksal analizi* yolu ile açığa kavuşturulabilir. Bir kısmı deneysel problemlere dönüştürülerek çözümlenir, bir kısmı ise onların gerçek olmayan problemler olduklarının gösterilmesi ile çözülür. Bu yaklaşıma referans olarak Russell ve kitabı gösterilir.¹⁸ Russell, kitabında, felsefenin yönteminin ve sorunlarının tüm okullar tarafından yanlış anlaşıldığını, ancak gelişmiş bilimlerin elde ettiği kesinlik ve netlik içinde çözülebilir olduklarına inandığını belirtir.

Gündelik dilde, aynı yapıda olmayan şeyler, aynı yapıdaymış gibi kullanılabilir, bu şekilde metafizik önermeler de deneysel önermeler gibi geçerlilik kazanırlar. Oysa dile yönelik mantıksal analiz, önermeler arasındaki farklılıkları ortaya koyacak ve anlamlı önermeler ile anlamsız önermeleri ayırmanın yolunu açacaktır.

Bu şekilde mantıksal analiz, yalnızca kelimenin gerçek, klasik anlamıyla metafiziğin, özellikle de skolastik metafiziğin ve Alman idealizminin üstesinden gelmekle kalmaz, aynı zamanda Kant'ın ve modern apriorizmin gizli metafiziğinin de üstesinden gelir. Bilimsel dünya anlayışı, saf akıldan türetilen hiçbir koşulsuz geçerli bilgiyi, Kantçı epistemolojinin ve hatta Kant öncesi ve sonrası ontoloji ve metafiziğin temelinde yatan türde hiçbir 'sentetik apriori yargıyı' tanımaz.

¹⁸ Bertrand Russell, *Our Knowledge of the External World*, London and New York: Routledge, s.1.

Dilbilimsel dönüş kavramında, felsefede önermelerin belli bir mantığa göre analiz edilerek anlamlılıklarının doğrulanması söz konusudur denebilir. Bu anlayışın, Wittgenstein açısından ters yönlü bir işlem ve döngüsel olduğunu düşünmekle birlikte, felsefede, Mach'ın öncülüğünü yaptığı hareket ile Viyana Çevresi'nin öncülüğünü yaptığı dilbilimsel dönüş ile doğrudan ilgisi olmayan bir geçmişe baktığımızda ilk olarak Frege'yi görüyoruz.

Russell, mantıksal analiz kavramının felsefeye ilk girişini, Frege'ye bağlar. Russell, *Our Knowledge of the External World* adlı yapıtında¹⁹ şöyle der:

Aşağıdaki dersler felsefedeki mantıksal analitik yöntemin doğasını, kapasitesini ve sınırlamalarını örnekler aracılığıyla gösterme girişimidir. İlk tam örneğini Frege'nin yazılarında bulacağımız bu yöntem, fiili araştırma sırasında yavaş yavaş kendini bana gittikçe daha fazla, tamamen belirli, özdeyişlerde somutlaştırılabilen ve her bakımdan yeterli bir şey olarak kabul ettirdi.

Russell'ın Frege'ye yaptığı bu gönderme, aslında bizi yirminci yüzyıldaki dilbilimsel dönüşün diğer bir kaynağına götürür. Bu gönderme, Mach Derneği ya da devamı olan Viyana Çevresinin, 'dünya görüşü anlayışı'ndan daha önceki bir zamana ve daha farklı bir felsefi amaca yönelik tutum içermektedir.

Viyana Çevresi manifestosu, kendi düşünsel köklerinden biri olarak Russell'ı görmekle birlikte Russell'ın mantıksal atomculuk görüşünün köklerini Frege'ye bağlar.

Manifestoda ise mantıksal analiz kavramına yönelik olarak, Leibniz ve Lambert'te bulunan, kavramların ve çıkarımsal süreçlerin daha kesin olması yoluyla gerçekliğe hakim olma ve bu kesinliği matematikten sonra, biçimlendirilmiş bir sembolizm aracılığıyla elde etme fikrinin, Boole'dan sonra Venn ve diğerlerinin, özellikle Frege (1884), Schröder (1890) ve Peano'nun (1895) üzerinde durduklarını, bu hazırlık çabalarına dayanarak Whitehead ve Russell'in (1910), yalnızca geleneksel mantığın çelişkilerinden kaçınmakla kalmayıp, aynı zamanda entelektüel zenginlik ve pratik açıdan bu mantığı çok aşan sembolik formula ("lojistik") tutarlı bir mantık sistemi kurmayı başardıkları söylenmektedir.²⁰

¹⁹ Russell, *Our Knowledge*, s. xv.

²⁰ Ancak, Russell'ın Frege'nin çalışmalarına yönelik ileri sürdüğü ve Frege'nin de, kabul ettiği bilinen kümeler paradoksu nedeniyle Frege matematiğin mantık ile

Manifestonun açıklamalı kaynakçasında *Tractatus*'a yönelik bakış açısını Weissman'ın²¹ ifadelerinde net bir şekilde görebiliriz:

Bu kitap dilimizin mantıksal temellerini, düşünceleri ifade edebilen herhangi bir sembolik sistemin temellerini tartışıyor. Dünyadaki olaylarla, dilin cümleleri arasında temel bir ilişki vardır. Bu şudur: ifadelerimiz durumların mantıksal resimleridir. Tüm düşünce, konuşma ve iletişim böyle mantıksal bir tasvirde başka bir şey değildir. Resmedilemeyen şey dille ifade edilemez ve hiçbir şekilde temsil edilemez, formüle edilemez, iletilemez. Neyin konuşulabileceği ile neyin konuşulamayacağı arasındaki net ayrım bu kitabın en önemli sonucunu oluşturuyor. (...) Felsefi soruların doğru çözümü, düzeltilmiş dilde sorunun artık sorulamayacağı şekilde dili düzeltmekten ibarettir.²²

Felsefede ortaya çıkan bu yeni akımı anlayabilmek için, aslında bilimlerin gelişimine de bakmak gerekir. Yirminci yüzyılın başında doğa bilimlerinde pek çok keşfin yapıldığını görüyoruz. Einstein'ın, evrene ilişkin bilimsel bakışı kökten değiştiren özel görelilik (1905) ve genel görelilik (1915) teorileri²³; evrenin, samanyolu galaksisinden ibaret olduğu sanılırken, Lametrie ve Hubble'ın çalışmaları ile evrenin samanyolu galaksisinden daha geniş olduğu ve evrenin artan bir hızla genişlediği gibi bilimsel bulgular; Viyana Çevresi'nin kurucularından Schlick'in doktora hocası olan Max Planck'in 1900'de enerji kuantumları kavramını geliştirerek, atomlar ve atomaltı parçacıklar gibi çok küçük ölçekteki fiziksel sistemlerin davranışlarını inceleyen kuantum mekaniğinin gelişmesine öncülük etmesi; Rutherford'un 1911 yılında atomun çekirdek yapısını keşfetmesi ve modern atom modelini kurması gibi çığır açan buluşlar, geleneksel ve dogmatik bilim ve felsefe anlayışlarına karşı güçlü bir olgucu düşünsel iklim oluşturmaktaydı. Bu olgucu düşünsel eğilim, aslında yeni de değildi. Örneğin bu dönem üzerinde etkisi olan bir düşünür olarak Hume (1711-1776) şöyle demektedir:

temellendirilmesi ve buna bağlı kavramsal notasyon, diğer bir deyişle, sembolik mantık çalışmasının da akamete uğradığını kabul eder.

²¹ Friedrich Waismann, (1896 - 1959) Avusturyalı matematikçi, fizikçi ve düşünür. Viyana Çevresi'nin bir üyesidir.

²² Uebel, "On the Austrian Roots of Logical Empiricism," s. 54.

²³ Viyana Çevresi'nin kurucularından ve önde gelen düşünürlerinden olan Schlick 1917 yılında, Einstein'ın kendisi ve diğerleri tarafından büyük beğeni toplayan görelilik fiziğine felsefi bir giriş olan *Space and Time in Contemporary Physics* adlı çalışmasını yayımlamıştır. Kaynak: <https://plato.stanford.edu/entries/schlick/> Erişim tarihi: 11.04.2024.

Elimize örneğin ilahiyat veya okul metafiziği ile ilgili herhangi bir cilt aldığımızda şunu soralım: Nicelik veya sayıya ilişkin soyut akıl yürütmeler içeriyor mu? Hayır. Olgulara ve varoluşa ilişkin herhangi bir deneysel akıl yürütme içeriyor mu? Hayır, o halde onu ateşe verin; çünkü o, safsata ve illüzyondan başka bir şey içeremez.²⁴

Moritz Schlick

Daha önce belirttiğimiz gibi Manifestonun yayınlanmasından bir yıl sonra 1930'da Schlick "Felsefede Dönüm Noktası" adlı makalesinde felsefe tarihinde içinde buldukları çağın bir dönüm noktası olduğunu işaret eder. Geçmişte de dönüm noktaları olmuştur. Bu dönüm noktalarına örnekler olarak, Descartes'ı, (felsefede yeni bir başlangıç yaptığına inanır), Spinoza'yı, (matematiksel biçimi ortaya koyarken, nihai felsefi yöntemi bulduğuna inanmaktadır) ve Kant'ı (yine kendi izlediği yol üzerinden felsefenin sonunda bilimin kesin yolunu izleyeceğine inanmıştır) verir. Ama yine de iki bin yıllık felsefe tarihi, sistemlerin kaosuna son verme ve felsefenin kaderini değiştirme çabalarının ciddiye alınamayacağını da göstermektedir. Schlick, bu genel tabloyu, 'felsefi sistemlerin anarşisi' olarak betimler.

Schlick, felsefe tarihinde, felsefe sorunlarının nihai çözümüne yönelik çabaların bir sonuca ulaşmadığının farkında olduğunu ancak, bu sefer kendi çabalarının bu yönde bir çözümü yarattığını, felsefede bir dönüm noktasında olduklarını belirtir. Bu düşüncesini şöyle ifade eder:

Artık kendimizi felsefede bütünüyle belirleyici bir dönüm noktasında bulduğumuza ve sistemlerin sonuçsuz çatışmasının sona erdiğini düşünmekte nesnel olarak haklı olduğumuza inanıyorum. Bana göre, şu anda, prensipte bu türden her türlü çatışmayı gereksiz kılan yöntemlere sahibiz. Şimdi gereken şey bunları kararlı bir şekilde uygulamaktır.²⁵

Schlick bu yeni yöntemleri ya da yeni dönüm noktasının köklerini mantıkta bulur:

²⁴ David Hume, *An Enquiry Concerning Human Understanding*, Düz. Tom L. Beauchamp, Oxford: Oxford University Press, 1999, s. 85.

²⁵ Schlick, "Turning Point in Philosophy" s. 54.

http://zolaist.org/wiki/images/7/79/The_Turning_Point_in_Philosophy.pdf, Erişim tarihi: 06.06.2024.

Yolların kökeni mantıktadır. Leibniz bunların başlangıcını belli belirsiz gördü. Bertrand Russell ve Gottlob Frege son yıllarda önemli açılımlar başlattılar, ancak Ludwig Wittgenstein belirleyici dönüm noktasına doğru ilerleyen ilk kişi oldu.²⁶

Schlick'e göre, bu yeni mantıksal yöntem, geleneksel mantık yöntemlerinin üstesinden gelemediği problemleri çözmeyi sağlamaktadır. Ancak esas nokta, mantık alanındaki gelişmeler değil, mantığa ilişkin ve felsefede bir dönüm noktası olarak ortaya çıkan şey, mantığın doğasına yönelik bir içgörüdür. Schlick, tamamen biçimsel olarak görülen *mantıksal formları, olguların mantıksal yapısını temsil etmesi* olarak görür. Ona göre, mantık, dilin ve düşüncenin yapısını analiz ederek felsefi problemlerin çözümünde anahtar bir rol oynar. Bu yeni bakış açısı, felsefenin temel sorunlarının çoğunun dilin yanlış kullanımından kaynaklandığını ve bu sorunların mantıksal analiz yoluyla çözülebileceğini savunur.

Bu mantığın doğasına yönelik bu içgörüyü göre prensipte cevaplanamayan hiçbir soru, prensipte çözülemeyen hiçbir sorun yoktur. Şu ana kadar böyle kabul edilenler gerçek sorular değil, anlamsız kelime dizileridir. Elbette, alışılmış dilbilgisi kurallarına uyuyor gibi göründükleri için dışarıdan soru gibi görünüyorlar, ancak gerçekte boş seslerden oluşuyorlar; çünkü yeni analiz tarafından keşfedilen mantıksal sözdiziminin derin iç kurallarını ihlal ederler.

Benzer metafizik karşıtlığını, hareketin etkili temsilcilerinden Carnap'ta da görüyoruz. Carnap'a (1891-1970) göre, Yunan şüphecilerinden on dokuzuncu yüzyılın deneycilerine kadar pek çok metafizik muhalifi olmuştur. Carnap'a göre, modern mantığın gelişmesi, metafiziğin geçerliliği ve gerekçelendirilmesi sorununa yeni ve daha keskin bir yanıt verilmesini mümkün kılmıştır. Bu geline nokta, eski metafizik karşıtı bakış açılarının başaramadığı şeyi başarmıştır, yani, metafizik radikal bir şekilde ortadan kaldırılmıştır.²⁷

Carnap'ın dışında, mantıksal olguculuğun bir diğer önemli kişilerinden biri ve Wittgenstein'in algılanışına ilişkin olarak Viyana Çevresinin öne çıkan

²⁶ Schlick, "Turning Point in Philosophy" s. 54.

²⁷ Rudolph Carnap, "The Elimination of Metaphysics Through Logical Analysis of Language" içinde *Logical Positivism*, Düz. A. J. Ayer, New York: A Free Press Paperback, 1959, s.60-81.

düşünürü Ayer'dir. *Dil Doğruluk ve Mantık* (1936) adlı kitabında Ayer, metafizik önermelerinin doğru ya da yanlış olamayacağını, anlamsız olduğunu belirtir. Ona göre genellikle felsefe olarak kabul edilen şeylerden çoğu metafiziktir.

Ayer'e göre, filozofların geleneksel tartışmaları, büyük bölümüyle, verimsiz olduğu ölçüde gereksizdir. Bunlara bir son vermenin en sağlam yolu, felsefi araştırmanın amaç ve yönteminin ne olması gerektiğini açıkça saptamaktır. Ayer, metafiziğin, felsefenin bize bilim ve sağduyu dünyasını aşan bir gerçeğin bilgisini sağladığı biçimindeki savının yanlış olduğunu belirtir.²⁸

Peki, gerçekten de metafiziğin, bilim ve sağduyu dünyasını aşan bir gerçeğin bilgisi olduğu savı doğru mudur? İster olumlu anlamda alınsın isterse olumsuz anlamda, metafizik başlığı altında dile gelen her düşünce, insanoğlunun düşünme yetisinin bir sonucu ya da durumu değil midir? Bu nedenle, metafizik önermeleri reddetmek, dilin olanaklarını ve bir bakıma da dili reddetmeyi içerecektir.

154

Gustav Bergmann

Daha önce belirttiğimiz üzere, Schlick'in 1930'da felsefede bir dönüm noktasında olduklarını söylemesinin ardından, 1950'de Bergmann, 'dilbilimsel dönüş' terimini ilk kez "Mantıksal Olguculuk" (Logical Positivism) adlı makalesinde kullanır. O da Schlick gibi dilbilimsel dönüşün başlangıcını Wittgenstein'in *Tractatus*'unda görür. Bergmann, dilbilimsel dönüş olgusunu mantıksal olguculuk ile paralel bir süreç olarak da görür. Ona göre bu sürecin başlangıcı ve dilbilimsel dönüşü belirleyen temel etken de Wittgenstein'in *Tractatus* kitabıdır.²⁹

Bergmann, 1950'de yayımlanan "Mantıksal Olguculuk" ve 1953'te yayımlanan "Mantıksal Olguculuk, Dil ve Metafiziğin Yeniden Yapılanması" (Logical Positivism, Language, And The Reconstruction Of Metaphysics) adlı makalelerinde, mantıksal olguculuğu, bir okul (school) olmaktan ziyade, bir hareket (movement) olarak gördüğünü belirtir.

Bergmann "Logical Positivism" adlı makalesinde mantıksal olgucu düşünürlerin şu dört ilkede hemfikir olduklarını belirtir: 1. Nedensellik ve tümevarım konusunda Humecu görüşe bağlıdırlar. 2- Mantıksal ve

²⁸ Alfred Ayer, *Dil Doğruluk ve Mantık*, Çev. V. Hacıkadıroğlu, Çev. İstanbul: Metis, s.11.

²⁹ Gustav Bergmann "Logical Positivism" içinde *The Metaphysics Of Logical Positivism*, New York: Longmans, Green and Co., 1954, s. 1-16.

matematiksel doğrulukların totolojik bir doğası olduğunu savunurlar. 3- Felsefeyi mantıksal analiz olarak görürler, yani felsefenin görevi, günlük yaşamda hepimizin konuştuğu dili açıklığa kavuşturmadır ve 4- Böyle bir dilsel analiz metafiziğin reddini gerektirir.³⁰

Bergmann, bu dört unsurun da *Tractatus*'ta olduğunu ve bu özellikleri ile bu hareket içinde yer alan düşünürlerin, Wittgenstein'in görüşlerini farklı şekillerde yorumlayıp geliştirdikleri de, hepsinin onun etkisi altında olduklarını belirtir. Bu yeni yaklaşımı, eski deneyci felsefelerden ayırışan 'yeni bir dönüş' olarak görür. Bergmann'a göre bu dilsel analizi temel alan bir dilbilimsel dönüştür. Wittgenstein'in belirleyici katkısı, mantıksal olguculuk anlayışını, mantığın ve matematiğin kendine özgü doğruluk iddiasını açıklayamayan ve Humecü şüphecilik ile geleneksel ontolojik konumlar arasında huzursuzca gidip gelen eski deneyci felsefelerden ayırmaktır. Bu onun yaptığı dilbilimsel dönüş ile olmuştur.³¹

Bergmann, 1952 yılında yayımlanan "İki Tip Bilimsel Felsefe" adlı makalesinde ise özellikle İngilizce konuşulan ülkelerde yaklaşık iki kuşaktır dilbilimsel bir dönüşün olduğunu ve bunun yeni ve karakteristik bir anlamda, kelimelerin hem ihtişamını hem de sefaletini bilen herkese, ses ile anlam arasındaki, anlam ile referansı arasındaki ayrımı öğrettiğini söyler. Ona göre, bu dilbilimsel dönüşün nedenleri çok karmaşık, kısmen dağınık ve anonimdir.³²

Bu yazısında, dilbilimsel dönüş ile ilgili görüşlerinin geliştirmeye devam eder ve bu dönüşün iki tip dilbilimsel felsefe doğurduğunu belirtir. Bunlar, kabaca bir adlandırma ile 'formalistler' ve 'formalizm karşıtları'dır. Formalistler ideal dil kurmak adına sembolik bir sistem kurmak için çaba harcayanlardır, formalizm karşıtı olanlar ise gündelik dilin doğru kullanımı için, konuştuğumuz dili araştıranlardır.³³

Bergmann, 1953 tarihli, "Mantıksal Olguculuk, Dil ve Metafiziğin Yeniden İnşası" adlı makalesinde ise mantıksal olguculuğun bir hareket olduğu üzerinde

³⁰ Bergmann, "Logical Positivism", s. 2.

³¹ Bergmann, "Logical Positivism", s. 3.

³² Bergmann, "Two Types of Linguistic Philosophy" içinde *The Metaphysics Of Logical Positivism*, New York: Longmans, Green and Co., 1954, s. 106-131.

³³ Bergmann, "Two Types of Linguistic Philosophy" s. 107.

durur. Ortak kaynakları ise G. E. Moore, Russell ve Wittgenstein'in yüzyılın ilk çeyreğindeki yazıları ve öğretileridir.³⁴

Mantıksal olguların katkısı radikal bir yöntemsel yeniliktir. Bu yöntem, dilin ve mantıksal biçimin örtüştüğü ve aynı zamanda dünyanın yapısını temsil edecek şekilde tasarlanmış bir ideal dil kurma yöntemidir. Bergmann, dilbilimsel dönüş eğiliminin, metafiziği anlamlı kılmak için gerekli olduğunu savunur. Bergmann, dilbilimsel dönüşün, dil ile felsefe arasındaki ilişkinin, dil ile diğer disiplinler arasındaki ilişkiden çok daha yakın ve ayrıca daha farklı olduğu inancına dayandığını belirtir. Bu inancın dayanağı, doğa bilimlerinin deneyciliği ve formalizmidir. Felsefede ne deney ne de formalizm vardır. Felsefe bunlara karşılık, dilseldir. Hiçbir felsefi problem, deneysel olarak çözümlenmek için ortaya konmaz. Felsefenin dilsel olması demek, sahte problemlerle uğraştığı anlamına da gelmemelidir. Bergmann, anlamlı felsefi önermelerin sahip olduğu mantıksal biçimine güvenmemiz gerektiğini söyler Tutarlı bir şekilde takip edilen mantıksal biçim kavramı, mantıksal ve dilbilgisel biçimin tamamen örtüştüğü ideal bir dil kavramı yaratır.³⁵

156

Richard Rorty

Richard Rorty (1931-2007), 1967'de, dil felsefesi üzerine bir derleme kitap yayınlamıştır. "Dilbilimsel Dönüş" (The Linguistic Turn) adlı bu çalışma ile bu terim popüler hale gelmiştir.

Bu kitapta Rorty, dilbilimsel dönüş terimini ilk kez kullanan düşünürün Bergmann olduğunu belirtir.³⁶ Rorty, felsefenin amacının ne olduğu konusundaki belirsizliğe rağmen, belirli bir ilerleme kaydettiğini ve bunun da felsefede çeşitli devrimsel girişimler neticesinde olduğunu belirtir, (örneğin, Descartes'ın "açık ve seçik fikirler" yöntemi, Kant'ın "aşkınsal yöntemi", Husserl'in "paranteze alma" yöntemi gibi girişimler başarısızlığa uğrasa dahi). Felsefi devrimler amacına ulaşmasa da hiçbiri boşuna değildir. Farklı farklı görüşleri olan düşünürler de, bu yeni durum karşısında yenilenmek zorunda kalırlar. İşte, felsefede en son devrim, dil felsefesidir.

³⁴ Gustav Bergmann "Logical Positivism, Language, and the Reconstruction of Metaphysics" içinde *The Metaphysics Of Logical Positivism*, New York: Longmans, Green and Co., 1954, s. 30-77.

³⁵ Bergmann, "Logical Positivism, Language," s. 33-35.

³⁶ Richard Rorty, "Introduction," içinde *Linguistic Turn in Philosophy*, Düz. R. Rorty, Chicago And London: The University Of Chicago Press s. 9.

Rorty'ye göre, dil felsefesinden kasıt, felsefi sorunların, sahip olduğumuz dili yeniden düzenleyerek ya da kullandığımız dil hakkında çok daha fazla bilgi edinerek çözüleceği görüşüdür.³⁷ İşte, dilbilimsel dönüş terimi de felsefedeki bu devrimsel dönüşü ifade eder. Burada ileri sürülen, felsefi problemleri çözmenin dilsel olmayan başka bir yolunun olmadığı düşüncesidir.³⁸

Rorty bu yaklaşıma örnek olarak Ayer'den aktarma yapar: "Felsefenin önermeleri olgusal değil, dilsel niteliktedir; yani fiziksel, hatta zihinsel nesnelere davranışını tanımlamazlar; tanımları veya tanımların biçimsel sonuçlarını ifade ederler. Buna göre felsefenin mantığın bir bölümü olduğunu söyleyebiliriz."³⁹

Rorty, bu yaklaşım karşısında kendisi de dilbilimsel dönüş konusunda, eleştirel bir yaklaşım izler: Şu iki soruyu yöneltir: 1-Dilsel dönüşü benimseyen dil felsefecilerinin, felsefenin doğası ve felsefi yöntemler hakkındaki ifadelerinin, doğrulukları açısından hiçbir asli felsefi teze bağımlı olmama anlamında herhangi bir ön kabulleri yok mudur? 2-Dil felsefecilerinin felsefi başarı için gerçekten de rasyonel anlaşmaya izin verecek kadar açık kriterleri var mı?

Rorty'e göre, felsefi sorunların dil sorunları olmasının ilginç bir anlamı yoktur. Ancak, dilbilimsel dönüşü kabul eder ve yararlı bulur, çünkü filozofların dikkatini deneyim konusundan dilsel davranış konusuna çevirmiştir. Bu değişim emprisizmin ve daha geniş anlamda temsiliyetçiliğin hakimiyetinin kırılmasına yardımcı olmuştur.⁴⁰

Dilbilimsel dönüş terimine yönelik analizini oluştururken son felsefi devrimin dil felsefesi olduğunu, bu tür devrimlerin amacına ulaşamadığını ama felsefeyi geliştirdiğine inandığını belirten Rorty, şu soruyu sorar: "Dilbilimsel dönüş, önceki "felsefe devrimleri" ile aynı kaderi paylaşmaya mahkum mu? Önceki bölümlerde ulaşılan nispeten kötümser sonuçlar, dil felsefecilerinin felsefeyi "katı bir bilime" dönüştürme çabalarının başarısız olması gerektiğini gösteriyor. Bu karamsarlık nereye kadar? Dil felsefesi katı bir bilim olamıyorsa,

³⁷ Rorty "Introduction," s. 3.

³⁸ Rorty "Introduction," s. 3.

³⁹ Rorty'nin kaynak gösterdiği yer: Alfred Ayer, *Language, Truth and Logic* (London: Gollancz, 1936, 2nd ed. 1946). s. 57.

⁴⁰ Richard Rorty, "Wittgenstein and Linguistic Turn," içinde *Wittgenstein's Philosophical Investigations*, Düz. Arif Ahmed, Cambridge: Cambridge University Press, 2010, s. 129-144.

yalnızca eleştirel, özünde diyalektik bir işlevi varsa, o zaman gelecek ne olacak?"⁴¹

Rorty, dilbilimsel dönüş kavramının altında yatan başka bir temel sorunun olduğunu savunur. Ona göre, aslında felsefede son otuz yılda meydana gelen en önemli şey, dilbilimsel dönüşümün kendisi değil, daha ziyade Platon ve Aristoteles'ten bu yana filozofları rahatsız eden bazı epistemolojik zorlukların kapsamlı bir şekilde yeniden düşünülmesinin başlangıcıdır.⁴²

Michael Dummett

Frege üzerine oldukça kapsamlı çalışmaları olan Michael Dummett (1925-2011), bu dilbilimsel dönüşün başlangıcını, Frege'nin 1884 tarihli çalışması olan *Aritmetiğin Temelleri Sayı Kavramı Üzerine Mantıksal-Matematiksel Bir İnceleme* (Die Grundlagen of Arithmetik) yapıtında bulur.

Frege, bu yapıtında, sayı kavramına yönelik bir araştırma yürütür. Dummett, Frege'nin §62 numaralı paragrafını, "tartışmasız şimdiye kadar yazılmış en verimli felsefi paragraftır." diye yorumlar. Ona göre bu paragraf, felsefede 'dilbilimsel dönüş' olgusunun ilk örneğidir.

Dummett'in 'dilbilimsel dönüş' olarak adlandırdığı nokta, 'sayı' kavramının, içinde yer aldığı cümlelerin bağlamına göre oluştuğu fikridir. Çünkü tümce ve bağlamı, dil ile ilişkili ve aritmetiksel bir kavram olan 'sayı' kavramının tümce bağlamı içinde anlamını bulduğunu söylemek, sayının anlamına ilişkin cevabı, dilin içinde vermek olmaktadır. Dummett, ayrıca, Frege'nin *Grundlagen*'ini analitik felsefenin ilk çalışması olarak görür.⁴³

Dummett'in işaret ettiği (Frege, 2008) §62. paragraf şöyledir:

Sayal Kavramını⁴⁴ Elde Edebilmek İçin, Bir Sayısal Eşitliğin Anlamını Saptamamız Gerekir.

⁴¹ Rorty, "Introduction" s.33.

⁴² Rorty, "Introduction" s.39.

⁴³ Michael Dummett, *Frege: Philosophy of Mathematics*. Harvard: Harvard University Press, 1991, s. 111-112.

⁴⁴ "Sayal Kavramı" ifadesi metnin İngilizce çevirisinde "the concept of Number" olarak geçmektedir. Çevirmen Bülent Gözkan bu kullanımı şöyle savunmaktadır: Frege, sayal sayı kavramının (Frege, "sayı" sözcüğü için Anzahl ve Zahl terimlerini kullanıyor. Anzahl, sayal (kardinal) sayı anlamındadır; sayal sayı, bir kümenin öğelerinin toplam sayısını veren, yani "kaç tane" sorusuna yanıt veren tamsayıdır. 'Zahl' ise genel anlamda "sayı"dır. Frege'nin bu çalışmada konu aldığı Anzahl ve genel Anzahl kavramıdır). Bülent

§62. Eğer onun hakkında hiçbir öznel tasarımı veya görüşümüz yoksa bir sayı bize nasıl verilmiş olabilir? Sözcüklerin ancak tümce bağlamında referansları [Bedeutung] vardır. Şu halde bizim sorunumuz, sayı sözcüğünün geçtiği tümcenin anlamını [Sinn] açıklamaktır. (...) sayı sözcüklerinin, kendi başına varolan nesnelere yerine duran sözcükler olarak anlaşılması gerektiğini daha önce ortaya koymuştuk. Bu da bize, anlamlı olması gereken tümceler sınıfını, yani bir sayıyı kendisi olarak teşhis etmemizi sağlayacak tümceleri vermek için yeterli olmaktadır.⁴⁵

Dummett'e göre, Frege, sayı terimleri içeren cümlelerin anlamlarının nasıl sabitleneceği sorusunu sorar. Burada dilsel bir dönüş olur. Bağlam ilkesi, açıkça dilbilimsel bir ilke, sözcüklerin anlamları ve cümlelerdeki oluşumlarıyla ilgili bir ilke olarak ifade edilir; ve böylece ontolojik imaları olan epistemolojik bir sorun, bu sayede cümlelerin anlamlarına ilişkin bir soruna dönüştürülür.⁴⁶ Araştırmanın sayısal terimler içeren cümlelerin anlamlarıyla ilgili bir incelemeye dönüştürülmesi dilbilimsel dönüşün ilk örneğidir.⁴⁷

Dummett, Frege'nin sayının anlamının içinde yer aldığı cümlenin bağlamına oturtmakla yapmış olduğu dilbilimsel dönüş için hiçbir gerekçe sunmadığını, hiçbir itirazı dikkate almadığını ve onu savunmaya çalışmadığını düşünür. Frege, sanki hiçbir yenilik yokmuş gibi bu çözümlemeyi yürütür ve okuyucu yeniliği zorlukla algılar. Dummett bu durumun, felsefe tarihindeki dilbilimsel sorulardan bir kopuş olduğunu da belirtir. Ona göre, pek çok filozof (örneğin Aristoteles) dilbilimsel sorular sormuş ve dilsel yanıtlar vermişti: Dilbilimsel olmayan bir soru sorup dilsel yanıt veren ilk kişi Frege'dir.⁴⁸

Felsefenin tek olmasa da ilk görevi anlamların analizidir ve böyle bir analiz ne kadar derine inerse, anlamın doğru bir genel açıklamasına, bir ifadenin anlaşılmasının nelerden oluştuğuna dair bir modele o kadar bağımlı olur. Çünkü böyle bir modelin arayışı olan anlam teorisi, tüm felsefenin

Gözkan, "Çevirenin Sunuşu" içinde Aritmetiğin Temelleri – Gottlob Frege, İstanbul: YKY, 2008: s.40.

⁴⁵ Gottlob Frege, *Aritmetiğin Temelleri* (Die Grundlagen der Arithmetik). (H. B. Gözkan, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008.

⁴⁶ Dummett, *Frege: Philosophy of Mathematics* s. 112.

⁴⁷ Dummett, *Frege: Philosophy of Mathematics* s. 181.

⁴⁸ Dummett, *Frege: Philosophy of Mathematics* s. 112.

temelidir. Descartes'ın bizi yanılttığı gibi epistemolojinin değil. Ancak bu açıklama cevapladığından daha fazla soruyu gündeme getiriyor.⁴⁹

Dummett'e göre, Frege'den de önce matematiğin mantık ile temellendirilmesi fikri vardı, örneğin Boole gibi matematikçiler bir süredir mantığa ilgi duymaktaydılar. Ancak, Frege'nin projesi tamamen yeni türdendi. Dummett, Frege'nin çalışmalarının önemini Descartes felsefesinin hakim anlayışına karşı bir yenilik olarak belirtir. Descartes'ın devrimi, epistemolojiyi tüm felsefenin en temel dalı haline getirmişti; 'Neyi ve nasıl biliyoruz?' sorusu merkezi soruydu. Dummett'e göre, Descartes'ın bakış açısı, *Tractatus*'ta felsefi mantığı felsefenin temeli olarak yeniden öne çıkaran ve epistemolojiyi çevresel bir konuma indiren Wittgenstein tarafından devrilene kadar, yani bu yüzyıla kadar felsefeye egemen olan bakış açısı olmaya devam etti. Dummett'e göre Frege ise Wittgenstein'in aksine, bir bütün olarak felsefi mantığın ve epistemolojinin göreceli konumları hakkında açık bir beyanda bulunmadı; ancak yaptığı çalışmalarla, mantığa daha önceki herhangi bir felsefi altyapıdan bağımsız olarak yaklaşılabileceği fikrini gösterdi; ve psikolojik değerlendirmelerin mantıkla ilgisiz olduğu, yani kavramları edinme veya kullanma sürecinde deneyimlediğimiz zihinsel süreçlerin, bu kavramların analizinde yer almaması gerektiği konusunda ısrar etti. Frege'nin felsefi mantığı, tam da felsefenin başlangıç noktası olarak mantığın, epistemolojinin yerini alacağı zamana denk geldi.⁵⁰

Frege'de, felsefenin geleneksel mutlak doğruluk arayışında dilin yetersizliği inancının, mantık içerisinde giderilmesi ideali söz konusudur. Frege'de bir metafizik karşıtlığı yerine olağan dile alternatif bir ideal dilin kurulması amacı vardır. Bu açıdan da, dilbilimsel dönüş terimi, Viyana Çevresinin domine ettiği anlamın dışında başka bir yön daha içermektedir.

Değerlendirme

Öncelikle 'dilbilimsel dönüş'e etki ettiğini düşündüğümüz faktörleri özetlemek istiyoruz;

İlk olarak, Mach ile simgeleşmiş olan doğa bilimci veya bilimsel felsefeci bir hareket söz konusudur. Bu hareket zamanla Viyana Çevresine dönüşmüştür.

⁴⁹ Michael Dummett, *Frege: Philosophy of Language*, New York: Harper & Row, Publishers, 1973, s.669.

⁵⁰ Michael Dummett, *Frege – Philosophy of Language*, s. xv.

İkinci olarak, yirminci yüzyılın başında doğa bilimlerinde tüm evren algısını değiştiren bilimsel gelişmeler olmuştur. Doğa bilimindeki bu gelişmeler, metafizik ve teolojik argümanların yanlışlığı algısını güçlendirmiş ve doğa bilimlerinin yöntemlerine güveni artırmıştır.

Üçüncü olarak, bunun yanında bu sürece etki eden bir siyasal atmosfer de bulunmaktadır. Viyana Çevresini bazı düşünürlerinin liberal ve sosyalist eğilimli oldukları bilinmektedir.

Dördüncü olarak, ondokuzuncu yüzyılda, matematiğimantık ile temellendirme ülküsünün güçlenmesi ve bu yolda yapılan çalışmalardır. Dilbilimsel dönüş açısından öne çıkan Frege'nin çalışmaları olmuştur. Frege'nin çalışmaları, Viyana Çevresinin oluşumundan çok daha erken tarihlere denk gelmektedir.

Beşinci olarak olarak, felsefe tarihinde gündelik dilin yetersizliğine karşı bir ideal dil arayışı çizgisi bulunmaktadır.

Altıncı olarak ise bir gelişme yerine bir not şeklinde söyleyebiliriz; aslında Wittgenstein da, birinci sırada ifade ettiğimiz sürecin bir sonucu olarak görülmelidir. Bu durumun, döngüsel bir durum ortaya çıkardığını söylemiştik.

Wittgenstein'in *Tractatus* eseri bağlamında dilbilimsel dönüş, Viyana Çevresinin metafizik karşıtı tezlerini temellendirmek, mantıksal bir ideal dil anlayışı geliştirmek, felsefe problemlerini böyle bir analitik yaklaşımla ele almak ve nihayetinde, böyle bir mantıksal ideal dil içinde yer almayan önermelerin saçma ya da anlam-dışı olduğunu ileri sürerek, felsefedeki problemlerin kesin bir çözümünü sağlama iddiasıdır.

Bu nedenle, dilbilimsel dönüşü Rorty'nin ileri sürdüğü gibi dil felsefesinde bir devrim olarak görmek aşırı bir yorum olarak görünmektedir. Daha çok, bilimsel bir felsefe anlayışının, dilbilimsel bir zeminde kendini kanıtlama çabalarının, döngüsel bir sonucu olarak görünmektedir.

Oysa dil felsefesi, dil, düşünme, anlam, doğruluk ilişkisi ister doğa bilimsel olsun, ister metafizik olsun, ister teolojik, hatta paradoks ve bozuk mantık ürünü olan önermeler olsun, anlama yetimizin, dilin bütün bu ürünlerini nasıl ortaya koyduğuna ilişkin kuşatıcı bir teoriye ihtiyaç duymaktadır. Kanımızca, Wittgenstein'in *Tractatus* adlı eseri, Viyana Çevresi altında, 1900'lerden itibaren baş gösteren gelişimi ile birlikte, felsefede ve bilimde ortodoks, muhafazakar, mistik vb. anlayışlara karşı, (politik zemini de

olan bir karşı çıkış olarak) gelişen düşünsel iklimin bir sonucu olarak, bilimsel bir felsefe anlayışını temellendirmekten ziyade, bilimsel önermeler dışındaki felsefeyi metafizik gören bir reddiye içermektedir.

Yirminci yüzyılın başında, deneysel bilimlerin çok hızlı ve anti dogmatik bir şekilde geliştiğini görüyoruz. Bu doğa bilimciler ve düşünürler arasında güçlü bir hareket yaratmıştır. Nitekim Wittgenstein'in *Tractatus*'unu böyle bir iklimin sonucu olarak görmek gerekir. Bu nedenle, dilbilimsel dönüş kavramını, dil felsefesindeki gelişmeler neticesinde felsefe yapmayı etkileyen bir dönüş olarak değil, felsefeyi (metafiziği) doğa bilimlerine karşı, doğa bilimlerinin deneyciliğine karşı reddetmek üzere ve bunu reddetmeyi sağlayacak mantıksal ve ideal bir dil kurma ülküsü ile yapılan çalışmaları olarak düşünebiliriz.

Doğa bilimlerin ve deneyciliğin gelişmesinin, felsefe ve metafiziğe karşı neden bir reddiye haline geldiğini de sormak gerekir. Bu reddiye zorunlu bir sonuç olarak görünmemektedir. Bunu anlamak için, felsefe tarihinde başka bir çizgiyi hatırlamak gerekir; bu, mutlak doğrulara ulaşma idealidir. Nitekim Frege'nin ve Russell'ın da yola çıkış amaçları benzerdir. Wittgenstein da benzer amaçlarla, felsefeyi ortadan kaldırmaya niyetlenir.

162

Doğa bilimlerinin ve deneyciliğin güçlenmesinin felsefeyi reddiyeye dönüşmesi ya da diğer bir ifade ile onu sadece, dilin mantıksal yapısını analiz etme işlemi olarak görme eğilimini doğuran şey, felsefi dilin, ideal dil ile aynı yapıda olmamasıdır. Mantıksal olguculuğu kanıtladığı varsayılan ideal dil ise ve bu ideal dil ile felsefi dil çelişiyorsa, o halde, felsefe de işlevini yitirmiştir. Hatta felsefe, felsefe problemlerinin ortaya çıkmasının nedenidir.

Ancak, bu yaklaşım, ideal dilin de felsefi dilin bir tür şekli olmadığını kanıtlayamamıştır. Dil ve düşünme arasındaki ilişki bu açıdan önemlidir. Bu ilişkiye bakarken, dili, düşünmenin temsil edildiği/adlandırıldığı alan olarak gördüğümüz zaman başka, ama dil ve düşünmeyi aynı zihinsel edim olarak ele aldığımızda başka sonuçlar ortaya çıkar. İlkinde, dil, düşünmeyi temsil ederken çeşitli anlam sorunları taşıyabilir, ancak, dil ve düşünmeyi aynı kabul ettiğimiz zaman, dilde ortaya çıkan felsefi sorun, aslında düşünmenin doğal yapısında ortaya çıkan sorun olacaktır. Bu durumda da hiçbir ideal dil, bu sorundan azade olamayacaktır.

Dil, insanın anlama yetisinin ya da düşünmesinin evrensel ya da mutlak hakikatleri bulmasını engelleyen bir araç olarak görülmüştür. Bu yolda Frege, matematiği mantık ile temellendirmek üzere çalışırken, gündelik dilin çeşitli

anlam sorunları olduğunu, bu nedenle mantıksal ve sembolik bir ideal dil kurulması gerektiğini düşünmüştür.

Dummett'in belirttiği üzere, Frege'nin, sayısal terimler içeren önermeleri temellendirmek için, dilbilimsel anlamlarının ne olduğu sorusunu sormasını dilbilimsel dönüş olarak görmektedir. Burada hiç kuşkusuz, dilsel dönüş terimi icat edildikten sonra, bunun ne zaman olduğuna ilişkin geriye dönük bir araştırma yapmak, terimin ilk icat edildiği zamanın etkisini taşıyor olacaktır. Bu açıdan, eğer Bergmann, bir dilbilimsel dönüş terimi üretmeseydi, Frege'de böyle bir dilbilimsel dönüş görebilir miydik?

Frege, geleneksel felsefede, gündelik dilin muğlaklığına karşı, tıpkı kendisinden etkilenen ve Wittgenstein'i da etkileyen Russell gibi, mutlak doğrulara ulaşmak için bir yöntem arayışı içindedir. Öncesinde amacının, matematiği mantık ile temellendirmek olduğunu belirtir, bu yolda, gündelik dilin belirsizliği önünü kestiği için ideal bir dil kurmaya girer. Ancak, bu çabası da Russell Paradoksu ile akamete uğrar. Ancak, bu açıdan, bu bir bakıma, onun dilbilimsel dönüşüdür.

Benzer bir çaba, Frege'den etkilenmiş olarak Russell'da bulunmaktadır, o da dili, mantıksal atomculuk adıyla ileri sürmüş olduğu bir ideal dil anlayışı ile dilde, yanlışla, yanlışlara düşmeden, mutlak doğrulara ulaşmak istemiştir. Wittgenstein'in *Tractatus* adlı yapıtında da tüm bu faktörlerin içkin olduğunu söyleyebiliriz. Frege ve Russell üzerinden ideal bir dil anlayışı, yirminci yüzyılın başlarında doğa bilimlerinin yöntemlerine yüksek güven ile beslenen bilimsel felsefe anlayışının bu çizgide Viyana Çevresinin *Tractatus*'u öne çıkartmasının yarattığı etki söz konusudur. Ancak, *Tractatus*, sadece Viyana Çevresinin kendi amaçları için kullanabileceği bir araç değildir. Wittgenstein şöyle der; "Dile getirilemeyen şeyler gerçekten de vardır. Onlar, kendilerini gösterirler, onlar mistik olanlardır."⁵¹ "Mutlu, uyumlu yaşamın nesnel işareti nedir? İşte yine tasvir edilebilecek bu tür bir işaretlemenin özgürlüğü. Bu işaret, fiziksel bir işaret değil, yalnızca metafiziksel, aşkın bir işaret olabilir. Etik, aşkındır. (Etik ile estetik aynıdır)."⁵²

⁵¹ Wittgenstein, *Tractatus*, 6.522.

⁵² Wittgenstein, *Tractatus*, 6.421.

Sonuç

Dilbilimsel dönüş terimi, felsefenin sorunlarının dilbilimsel sorunlar olduğu, bu nedenle, bu sorunların, dilin anlamsal yapısı içinde mantıksal olarak çözümleneceği şeklinde özetlenebilir görünüyor. Ancak, bu yaklaşım ne geleneksel sorunları çözmeye, ne metafiziği, ne etiği ve estetiği reddetmeye yeterli görünüyor. Dilbilimsel dönüş, Frege'de mutlak doğruluk peşinde bir ideal dil arayışı içinde ortaya çıkıyor ama, kendisinin de kabul ettiği bir paradoks ile sisteminin çöktüğünü kabul ediyor. Dilbilimsel dönüş Wittgenstein'da, dil, düşünme, anlam, gerçeklik ilişkileri üzerine bir araştırma yerine, ortodoks, muhafazakar, teolojik vb. negatif değerlendirilen bilim ve felsefe anlayışlarına karşı, yirminci yüzyılın başında gelişen, aynı zamanda felsefi politik bir hareketin etkisi altında, doğa bilimi dışındaki önermelerin anlamsız olduğunu savunmaktan öteye geçemeyen bir dil yaklaşımı olarak kalıyor.

164

Felsefe sorunlarının dilsel sorunlar olup olmadığı sorusu geliştirilmesi gereken bir sorudur. Bu soruyu, doğa bilimsel önermeler/dil ve metafizik önermeler/dil diye ayırmadan, insanın anlama yetisi, dil, düşünce, düşünme ve gerçeklik ile karşılıklı etkileşim içindeki ilişkisi üzerinden, insan dilinin tüm ürünlerini içine alan; geçerli olarak kabul eden ve birbiriyle uyumlu olarak açıklayan bir yaklaşım gereklidir. *Dile yönelik bu bakış açılarının temel hatası, dili, iyi işleyen anlama yetimizin, kötü kullanılan bir aracı gibi gibi algılamaktır.* Bu yaklaşım, geleneksel dil felsefesi içinde de yapılmıştır. Dil, hep, bir temsil aracı olarak görülmüş, anlama yetisinin işleyişi ile eş zamanlılığı, ne ölçüde onun parçası olduğu yeterince araştırılmamıştır. Eğer, dilin, iyi işleyen anlama yetimizin kötü kullanılan bir aracı olmadığı gösterilebilirse, felsefenin kadim sorunlarının da, dilin değil, düşünme yetimizin sorunları olduğu ve bu açıdan, aslında bunların sorun olmadığı, dilsel ve düşünsel yapımızın özellikleri olduğu gösterilebilir. Dilin düşüncelerimizi temsil eden bir aracı olduğu anlayışı yerine, dilin düşünmemizin bir parçası olarak var olduğuna yönelik araştırmalar dil felsefesine katkı sağlayacaktır. Dilin, düşüncelerimizi temsil eden bir araç olarak ele alınması, dilin, düşüncelerimizin oluşmasındaki etkisinin ne olduğu sorusunu yanıtsız bırakacaktır. Dili, düşüncelerimizi aktarma aracı olarak ele almak yerine, düşünmenin oluşumunun bir parçası olarak ele almak ve bu hareket noktasına göre bir araştırma yapmak dil felsefesi açısından kanımızca önemli görünmektedir.

KAYNAKÇA

- Ayer, Alfred, *Dil Doğruluk ve Mantık*, Çev. V. Hacıkadıroğlu, Çev. İstanbul: Metis, 1998.
- Beddeleem, Martin, "Recoding Liberalism: Philosophy and Sociology of Science against Planning", içinde *Nine Lives of Neoliberalism*, Plehwe, Dieter (Düz.); Slobodian, Quinn (Düz.); Mirowski, Philip (Düz). London: Verso Books, 2020.
- Bergmann, Gustav, "Logical Positivism, Language, and the Reconstruction of Metaphysics" içinde *The Metaphysics Of Logical Positivism*, New York: Longmans, Green and Co., 1954.
- Bergmann, Gustav, "Logical Positivism" içinde *The Metaphysics Of Logical Positivism*, New York: Longmans, Green and Co.
- Bergmann, Gustav, "Two Types of Linguistic Philosophy" içinde *The Metaphysics Of Logical Positivism*, New York: Longmans, Green and Co., 1954.
- Blackmore, John T., *Ernst Mach His Work, Life and Influence*, Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press, 1972.
- Carnap, Rudolph, "The Elimination of Metaphysics Through Logical Analysis of Language" içinde *Logical Positivism*, Düz. A. J. Ayer, New York: A Free Press Paperback, 1959.
- Dummett, Michael *Frege: Philosophy of Language*, New York: Harper & Row, Publishers, 1973.
- Dummett, Michael, *Frege: Philosophy of Mathematics*. Harvard: Harvard University Press, 1991.
- Frege, Gottlob, *Aritmetiğin Temelleri* (Die Grundlagen der Arithmetik). (H. B. Gözkan, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008.
- Gözkan, Bülent "Çevirenin Sunuşu" içinde *Aritmetiğin Temelleri – Gottlob Frege*, İstanbul: YKY, 2008.
- Hume, David, *An Enquiry Concerning Human Understanding*, Düz. Tom L. Beauchamp, Oxford: Oxford University Press, 1999.

Rorty, Richard "Wittgenstein and the Linguistic Turn," içinde *Wittgenstein's Philosophical Investigations*, Düz. Arif Ahmed, Cambridge: Cambridge University Press, 2010.

Rorty, Richard, "Introduction", içinde *The Linguistic Turn Essays In Philosophical Method*, Chicago and London: The University Of Chicago Press, 1992.

Russell, Bertrand, *Our Knowledge of the External World*, London and New York: Routledge, 2009.

Russell, Bertrand, *The Autobiography of Bertrand Russell* (Cilt 1). Boston Toronto: An Atlantic Monthly Press, 1967.

Stadler, Friedrich, *The Vienna Circle. Studies in the Origins, Development, and Influence of Logical Empiricism*, New York: Springer, 2001. – 2nd Basım: Dordrecht: Springer, 2015.

Uebel, Thomas, "On the Austrian Roots of Logical Empiricism" içinde *Logical Empiricism – Historical and contemporary Perspectives*, Düz. Paolo Parrini, Wesley C. Salmon, Merrilee H. Salmon, Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 2003.

Wittgenstein, Ludwig, *Tractatus Logico-Philosophicus*. Çev: D. F. McGuinness, London: Routledge, 1974.

İnternet Kaynakları

Hahn, Hans; Neurath, Otto; Carnap, Rudolph, "The Scientific Conception of the World: The Vienna Circle" Link: <https://rreece.github.io/philosophy-reading-list/docs/the-scientific-conception-of-the-world-the-vienna-circle.pdf>

Schlick, Moritz, "Turning Point in Philosophy" Link: http://zolaist.org/wiki/images/7/79/The_Turning_Point_in_Philosophy.pdf